

ΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (ΠΑΡΕΛΘΟΝ — ΠΑΡΟΝ — ΜΕΛΛΟΝ)*

ΣΠ. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑ

Αν είναι κοινή πλέον πεποίθηση πως ο σημερινός απόφοιτος του Λυκείου κατά κανόνα παρουσιάζεται ελλειπέστατος στη διατύπωση απλών νοημάτων, φτηνός στο περιεχόμενο των σκέψεών του, αδιάφορος στην κριτική έρευνα για όσα συμβαίνουν γύρω του, τότε οπωσδήποτε σ' αυτό το κατάντημα είναι υπεύθυνη και η μη φιλοσοφική του παιδεία και κατάρτιση. Γιατί είναι αλήθεια σκληρή, ότι η προσφερόμενη σήμερα Παιδεία στη β/θμια Εκπαίδευση είναι πλέον οριοθετημένη και εξυπηρετεί συγκεκριμένο σκοπό. Οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια το μαθητή είτε στην καταληκτική επιλογή μιας δέσμης μαθημάτων που θα του δώσει «δήθεν» το εισιτήριο της επιτυχίας για κάποια Ανώτατη Σχολή, είτε θα του προσφέρει απλά ένα Απολυτήριο χωρίς βέβαια σήμερα να έχει αυτό κάποια ιδιαίτερη αγοραστική αξία.

Κάτω λοιπόν από το άγχος μιας «στεγνής» μάθησης, που έβαλαν τους νέους να επιδιώκουν άλλοτριωμένες συνθήκες ζωής, πώς να ευδοκιμήσει ένα μάθημα Φιλοσοφίας που θέτει σκοπό να οξύνει το πνεύμα, να οδηγήσει στον κριτικό στοχασμό, να οργανώσει τη σκέψη έτσι ώστε να μην γίνεται το άτομο άβουλο όργανο άλλων θελήσεων, αλλά υπεύθυνο και ελεύθερο πρόσωπο;

Παρόλα αυτά, για να μην είμαστε εντελώς μεμψίμοιροι, θα πρέπει να παραδεχτούμε πως και μόνο η ύπαρξη ενός τέτοιου μαθήματος ακόμα, και το τονίζω αυτό, στα προγράμματα Διδασκαλίας της β/θμιας Εκπαίδευσης, αποτελεί σημάδι ελπίδας αλλά και «όργανο» —με την αριστοτελική έννοια του όρου— στα χέρια όσων ακόμα πιστεύουν στην αναπλαστική δύναμή του.

Κι αυτός ακριβώς είναι ο σκοπός της σημερινής μου εισήγησης.

* * *

Σε τρεις άξονες θα θεμελιώσω μερικές απόψεις μου για το μάθημα της Φιλοσοφίας στη β/θμια Εκπαίδευση.

Πρώτος άξονας είναι η βούληση της Πολιτείας, στα πλαίσια της εκπαιδευτικής της πολιτικής, να υπάρχει ένα μάθημα Φιλοσοφίας με συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο και συγκεκριμένο εγχειρίδιο διδασκαλίας.

Ο δεύτερος και κεντρικός, κατά την άποψή μου, άξονας είναι και παραμένει ο Δάσκαλος που θα υλοποιήσει τους σκοπούς μιας τέτοιας διδασκαλίας. Τέλος τρίτος είναι οι δέκτες όλης της προσπάθειας, δηλ. οι μαθητές, για τους οποίους υποτίθεται ότι έχει παιδευτικό χαρακτήρα και αξία το μάθημα.

Το όλο θέμα παρουσιάζω διαχρονικά στηριζόμενος στα δεδομένα του παρελθόντος, στα ισχύοντα στο παρόν και στα οραματιζόμενα για το μέλλον.

Και αρχίζω από τον πρώτο Άξονα.

Α'. Με τη σύσταση του Νεοελληνικού Κράτους και τον καταρτισμό Προγραμμάτων Διδασκαλίας καταβάλλεται προσπάθεια να εισαχθεί η Φιλοσοφία ως μάθημα στη Μέση Εκπαίδευση.

Συγκεκριμένα με Β.Δ. στα 1836 επίσημα μπαίνει ως μάθημα η Φιλοσοφία και ορίζεται να διδάσκεται 2 ώρες την εβδομάδα στην Τετάρτη (τελευταία τότε τάξη) του Γυμνασίου, από ειδικό καθηγητή (άρθρο 66 του σχ. Β.Δ.) και με περιεχόμενο «την λογικήν καί σύντομον γενικήν Εισαγωγήν εις την Φιλοσοφίαν» (άρθρ. 81).

Στα 1884, ύστερα δηλ. από πενήντα περίπου χρόνια, εισάγεται και η διδασκαλία της Εμπειρικής Ψυχολογίας με 1 ώρα διδασκαλία την εβδομάδα στην προτελευταία τότε Γ' τάξη των Γυμνασίων.

Σκοπός του μαθήματος της Φιλοσοφίας το 1884, που επαναλαμβάνεται αργότερα και στο αναλυτικό πρόγραμμα του 1906, σημειώνεται ότι είναι «ποια τις εξοικείωσις προς φιλοσοφικάς εννοίας καθόλου και διέγερσις του διαφέροντος υπέρ περαιτέρω φιλοσοφικών σπουδών». Μ' αυτό καταφαίνεται, όπως παρατηρεί ο επίτιμος πρόεδρος της ΕΚΔΕΦ κ. Γ. Δημητράκος σε εκτενέστερο άρθρο του στο περ. «Νέα Παιδεία» το φθινόπωρο του 1983¹, «ότι τα φιλοσοφικά μαθήματα τότε επιδιώκουν φιλοσοφική προπαίδευση κατά την εγγειανή έννοια με τελικό σκοπό την στοιχειώδη φιλοσοφική τους κατάρτιση που θα τους επιτρέψει την παρακολούθηση πανεπιστημιακών σπουδών στη Φιλοσοφία».

Σύμφωνα μ' αυτά το μάθημα της Φιλοσοφίας τότε εκ προοιμίου δεν εξυπηρετούσε πρακτικούς σκοπούς για την αντιμετώπιση προβλημάτων της καθημερινότητας, αλλά επεδίωκε θεωρητική μόνο γνώση της Φιλοσοφίας. Γι' αυτό το λόγο στο επόμενο αναλυτικό πρόγραμμα του 1906 τονίζεται περισσότερο το β' μέρος της λογικής, δηλ. η Γενική και Ειδική Μεθοδολογία των Επιστημών.

Αργότερα, στα 1914, έγινε προσπάθεια τα φιλοσοφικά μαθήματα να κλιμακωθούν επί δίωρο την εβδομάδα και στην Γ' και στην Δ' τάξη των Γυμνασίων (που παραμένουν ακόμα Τετρατάξια), και να διδαχτεί στην Γ' «Στοιχειώδης Εισαγωγή στη Φιλοσοφία και Στοιχεία Ψυχολογίας», και στην Δ' τάξη «Στοιχεία λογικής και στοιχειώδεις γνώσεις Φιλοσ. Ηθικής και Φιλοσοφικού Δικαίου». Αξίζει να σημειωθεί ότι σκοπός τώρα του μαθήματος ορίζεται «η κατάρτιση φιλοσοφικά του μαθητή με την απόκτηση γενικότερης φιλοσοφικής μόρφωσης». Δυστυχώς όμως το καινούργιο αυτό πρόγραμμα δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

Αργότερα, με το αναλυτικό πρόγραμμα του 1932, γίνεται μια προσπάθεια ανανέωσης του μαθήματος το οποίο πλέον ορίζεται ως «φιλοσοφική προσπάθεια». Αυτή προβλέπει το μάθημα να διδάσκεται 4 ώρες την εβδομάδα στην Στ' τάξη των Γυμνασίων, που έχουν γίνει ήδη 6/τάξια. Η καινούργια όμως αυτή προσπάθεια πάλι δεν καρποφόρησε για θεωρητικούς και πρακτικούς λόγους. Στο αναλυτικό αυτό πρόγραμμα υπάρχει μια απεραντοσύνη ύλης που προϋποθέτει εξειδικευμένο δάσκαλο που θα δίδασκε εκτός από τις εισαγωγικές φιλοσοφικές γνώσεις, επί πλέον και Φιλοσοφία της Φύσης, του Πνεύματος, της Θρησκείας, της Ηθικής, της Επιστήμης κ.ά. Η πολιτική εξάλλου αλλαγή το 1933 εναυάγησε οριστικά τα σχέδια αυτά και επανέφερε το μάθημα στα παλιά του πλαίσια.

Από τότε και μέχρι το 1976 τα Φιλοσοφικά μαθήματα εξακολουθούν να διδασκονται στο εξατάξιο Γυμνάσιο ως Ψυχολογία στην Ε' τάξη άλλοτε 1 και άλλοτε

2 ώρες την εβδομάδα και ως Λογική στην Στ' τάξη μ' ένα 2/ωρο μάθημα την εβδομάδα. Στη διάρκεια των ετών αυτών για την Ψυχολογία χρησιμοποιούνται τα εγχειρίδια του Ε. Παπανούτσου ή του Γ. Σακελλαρίου. Για τη λογική στην αρχή χρησιμοποιήθηκε το εγχειρίδιο του Γ. Σάκκαρη, που η πρώτη έκδοσή του έγινε στα 1927 και από τότε μέχρι και το 1955 με αλληπάλληλες εκδόσεις αποτελούσε το μοναδικό εγχειρίδιο «λογικής προς χρήσιν των Γυμνασίων μετά στοιχείων Γνωσιολογίας»².

Από το 1956 εισάγεται νέο σχολικό εγχειρίδιο η «Λογική μετά στοιχείων γνωσιολογίας» του Νικόλ. Σούλια, φιλολόγου - Γυμνασιάρχη, επίτιμου τώρα Διευθυντή της Βαρβακείου Προτύπου Σχολής. Το τελευταίο αυτό διδάχτηκε ως το 1976. Το εγχειρίδιο του Ν. Σούλια έχει ομολογουμένως μια σωστή διάταξη ύλης και εξαιρετική μεθοδικότητα και απ' ό,τι γνωρίζω και από προσωπική πείρα, αποτέλεσε το πιο αξιόλογο μέχρι τότε φιλοσοφικό βοήθημα. Δυστυχώς όμως η —ας το ομολογήσουμε— μη ικανή φιλοσοφική κατάρτιση ορισμένων που αναλαμβάναμε ή εξαναγκαζόμαστε ν' αναλάβουμε τη διδασκαλία του μαθήματος, γινόταν εμπόδιο στην κατανόησή του και επομένως στην προσφορά του υλικού που παρουσίαζε το βιβλίο αυτό, πράγμα που είχε άμεσο αντίκτυπο στην μαθητική πρόσληψη.

Με το χωρισμό των Γυμνασίων και τη δημιουργία των Λυκείων στα 1976, ορίζεται με σχετική εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ η κατάργηση του μαθήματος της λογικής (Φ. 210.3/78/37010) και η διδασκαλία αντ' αυτής του μαθήματος της «Εισαγωγής στη Φιλοσοφία και Γνωσιολογία» από το νέο βιβλίο «Στοιχεία Φιλοσοφίας» των κυριών Άννας Κελεσίδου-Γαλανού και Γραμματικής Αλατζόγλου-Θέμελη.

Στα 1984 εισάγεται πλέον το καινούργιο βιβλίο των Ε. Ρούσσου - Κυρ. Κατσιμάνη «Φιλοσοφία» που διαιρείται σε 4 μέρη: α'. Διαχρονική Έκθεση της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας (συγγραφή Ε. Ρούσσου), β'. Στοιχεία Τυπικής Λογικής, γ'. Ερωτήματα Γνωσιολογίας και δ'. Γενική Θεωρία της Επιστήμης (συγγραφή Κυρ. Κατσιμάνη).

Επειδή το βιβλίο αυτό εξακολουθεί να ισχύει στα πλαίσια των 2 ωρών την εβδομάδα που διδάσκεται η Φιλοσοφία στην Γ' Λυκείου, θα επιμείνω κάπως περισσότερο. Όπως είχα παρατηρήσει στην εισήγησή μου σε σχετική εκδήλωση της Ένωσής μας (Ε.Κ.Δ.Ε.Φ.) με την ευκαιρία της εισαγωγής του νέου βιβλίου τον Οκτώβριο του 1984³, είναι σημαντική η προσφορά του βιβλίου αυτού ως προς τα θέματα που διαπραγματεύεται. Όμως ελέγχεται για την μη μεθοδική κατάταξη της ύλης και κυρίως για την μη κατανοητή, σε πάρα πολλά σημεία, διατύπωση των απόψεων των συγγραφέων, που, κατά την κρίση μου αλλά και κατά την κρίση των ίδιων των μαθητών, οφείλεται στο γεγονός ότι οι συγγραφείς παράβλεψαν την προσληπτική δυνατότητα των μαθητών, ίσως γιατί οι ίδιοι δεν είχαν ανάλογη διδακτική πείρα. Εξάλλου ο όγκος της ύλης είναι τέτοιος που καθιστά αδύνατη την ολοκλήρωσή της στη διάρκεια του σχολικού χρόνου. Έτσι μόλις και μετά βίας ολοκληρώνεται το α' μέρος που αναφέρεται στην αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία και, το πολύ-πολύ να εξαντληθούν και μερικά κεφάλαια από το β' μέρος «Στοιχεία της τυπικής λογικής».

Κατά τη γνώμη μου χρειάζεται επανατοποθέτηση και του αναλυτικού προγράμματος και επιλογή καταλληλότερου διδακτικού βιβλίου.

Συγκεκριμένα θα έκανα την πρόταση να επεκταθεί η διδασκαλία της Φιλοσοφίας και στην Α' και στη Β' τάξη του Λυκείου έστω και ως μονόωρο μάθημα. Σ' αυτές να γίνεται συστηματική παρουσία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας στην Α' Λυκείου και των Νεότερων και Σύγχρονων Φιλοσοφικών Απόψεων στην Β' τάξη. Έτσι, μ' ένα 2/ωρο μάθημα στην Γ' Λυκείου θα υπάρχει ο κατάλληλος χρόνος ν' αναπτυχθούν και τα Στοιχεία της Τυπικής Λογικής και η Γνωσιολογία και η Μεθοδολογία των Επιστημών. Με τον τρόπο αυτό ο μαθητής εγκαταλείποντας το Λύκειο, θα έχει ενημερωθεί για τα κυριότερα φιλοσοφικά θέματα, θα έχει αποκτήσει μια σφαιρική αντίληψη των φιλοσοφικών ιδεών και το κυριότερο θα έχει αποκτήσει τον απαραίτητο τρόπο σκέψης που μόνο μια φιλοσοφική κατάρτιση θα του επιτρέψει ν' αποκτήσει.

Το πρόβλημα κατά τη γνώμη μου συσχετίζεται και με το ζήτημα της επανανοποθέτησης του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών, που κατά τη γνώμη μου η διδασκαλία τους θα πρέπει ν' αρχίζει στην Γ' Γυμνασίου, όπως είχε εφαρμοστεί στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 επί Ε. Παπανούτσου με πολύ καλά αποτελέσματα και με την προϋπόθεση ότι θα αλλάξει ο σκοπός που επιδιώκει το Γενικό Λύκειο. Αλλά βέβαια αυτό είναι θέμα γενικότερου ενδιαφέροντος κι αν θίγεται εδώ, αυτό γίνεται μέσα στα πλαίσια του προβληματισμού για το μάθημα της Φιλοσοφίας. Με τον τρόπο αυτό, αν διδαχτούν «σωστά» Αρχαία Ελληνικά φιλοσοφικά κείμενα (η αντίστοιχη από μετάφραση στην Γ' Γυμνασίου διδασκαλία κρίνεται πρόωρη), θα προλειάνουν το έδαφος για μια γονιμότερη διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας σύμφωνα με το υπόδειγμα που εξέθεσα. Ασφαλώς υπάρχουν κι άλλες προτάσεις⁴.

* * *

Β'. Αναφορικά με τον δεύτερο άξονα, Δάσκαλος, θα αρχίσω με μια κατά το δυνατό αντικειμενική κριτική.

Δεν γνωρίζω τη διδακτική ικανότητα των παλαιότερων δασκάλων στο μάθημα της Φιλοσοφίας κι ούτε βέβαια αν είχαν εξειδικευμένη κατάρτιση, όπως απαιτούσε το πρώτο αναλυτικό πρόγραμμα που προαναφέραμε. Απ' όσο όμως θυμάμαι κι εγώ από τη γυμνασιακή μαθητική μου εμπειρία, το μάθημα αυτό (η λογική πιο συγκεκριμένα) γινόταν είτε υπαγορευόμενος ο καθηγητής δικές του επεξηγήσεις-σημειώσεις που πολλές φορές περιέπλεκαν περισσότερο τα θέματα, είτε αποστηθίζοντας ο ίδιος και μεταδίδοντας «αυτολεξεί» το περιεχόμενο του βιβλίου, αναγκάζοντας έτσι τους μαθητές να κάνουν το ίδιο.

Χωρίς να είμαστε απόλυτοι, νομίζω ότι κάπως έτσι δυστυχώς εξακολουθεί να γίνεται από αρκετούς συναδέλφους το μάθημα της Φιλοσοφίας. Γιατί πολύ λίγοι από τους συναδέλφους σήμερα έχουν προσωπικό ενδιαφέρον για το μάθημα αυτό και αν το αναλαμβάνουν, τις περισσότερες φορές το κάνουν για να συμπληρώσουν το ωράριο διδασκαλίας τους. Χωρίς λοιπόν ειδικό φιλοσοφικό ενδιαφέρον και δίχως ειδική φιλοσοφική κατάρτιση, τι να αποδώσουν; Υπάρχουν βέβαια οι απόφοιτοι των Φιλοσοφικών Τμημάτων των Πανεπιστημίων που υποτίθεται ότι έχουν κάποια εξειδίκευση στη Φιλοσοφία, αλλά απ' ό,τι γνωρίζω, εξομοιώνονται προς τους αποφοίτους των άλλων τμημάτων (Φιλολογικών, Ιστορικών κ.ά.) και προτι-

μούν ν' αναλάβουν γενικότερα φιλολογικά μαθήματα και όχι τη Φιλοσοφία. Έτσι το μάθημα αυτό εξακολουθεί να διδάσκεται υποβαθμισμένα με αποστήθιση ή αποπροσανατολισμό από τις προδιαγραφές του, πράγματα που ενισχύονται ασφαλώς από την ακαταλληλότητα και του φιλοσοφικού βιβλίου του σχολείου. Μερικοί συνάδελφοι μη μπορώντας διαφορετικά να πράξουν, διαβάζουν το κείμενο όπως το έχει διατυπώσει ο συγγραφέας στο βιβλίο του και ζητούν στην καλύτερη περίπτωση, να γίνει κάποιος σχολιασμός από τους μαθητές, εφόσον βέβαια οι τελευταίοι δείξουν κάποιο σχετικό ενδιαφέρον.

Έχω υπόψη μου ότι σε μερικά Λύκεια την ώρα του μαθήματος της Φιλοσοφίας καθηγητές και μαθητές καταπιάνονται με άλλα θέματα γενικότερου δήθεν ενδιαφέροντος (κοινωνικά - αθλητικά κ.λπ.) ή άλλοτε αυτοσχεδιάζει ο διδάσκων αναλύοντας το έργο κάποιου σύγχρονου λογοτέχνη ή θεατρικού συγγραφέα νομίζοντας ότι κεντρίζει φιλοσοφική προβληματιστική στους μαθητές. Ως ένα σημείο βέβαια μπορεί να συμβαίνει κι αυτό, αλλά τι γίνεται με τις βασικές φιλοσοφικές γνώσεις; Γιατί με τον τρόπο αυτό καταλύεται η ενότητα της ύλης που έχει προσδιοριστεί, χωρίς ασφαλώς οι μαθητές να αποκτούν τελικά κάποια φιλοσοφική κατάρτιση. Κι όσον αφορά τους διαγωνισμούς, οι μαθητές δεν έχουν παρά να διαβάσουν και ν' αποστηθίσουν μερικά κεφάλαια που τους υποδεικνύονται ενώ τυπικά ο καθηγητής «ενημερώνει» το βιβλίο της ύλης, ότι τάχα διδάχτηκαν τα προβλεπόμενα στο αναλυτικό πρόγραμμα κι έτσι... «ούτε γάτα, ούτε ζημιά».

Αλλά ας σοβαρευτούμε. Φταίνε τάχα οι συνάδελφοι γι' αυτή την κακοδαιμονία που δέρνει το μάθημα; Ως ένα σημείο βέβαια έχουμε κι εμείς τις ευθύνες μας κι αυτό ασφαλώς προσπαθήσαμε να τονίσουμε με τα προηγούμενα. Όμως το κακό ξεκινάει από μακρύτερα. Δεν φτάνει ότι δώσαμε ένα πλαίσιο διδακτέας ύλης βάσει ενός Αναλυτικού Προγράμματος. Ακόμα δεν αρκεί ότι εγκρίναμε κι ένα σχολικό βιβλίο έστω και με τις λιγότερες δυνατές ατέλειες. Και δεν συμπληρώνεται ασφαλώς ο σκοπός του μαθήματος με την εξασφάλιση κάποιου καθηγητή που θ' αναλάβει να διδάξει το μάθημα, έτσι για να εκπληρωθεί τυπικά η διαδικασία. Το φιλοσοφικό μάθημα πιστεύω πως δεν έχει διακοσμητικό σκοπό, γιατί, όσο κι αν μερικοί το υποστηρίζουν, η φιλοσοφία δεν ξόφλησε στις μέρες μας κι ο φιλοσοφικός λόγος έχει να πει πολλά.

Χρειάζεται όμως ένας επαναπροσδιορισμός στο όλο θέμα. Και πρώτα απ' όλα είναι ανάγκη να καταδειχτεί το ενδιαφέρον της ίδιας της Πολιτείας για την αναβάθμιση του μαθήματος, και ταυτόχρονα να «κεντριστεί» ανάλογα το ενδιαφέρον και του καθηγητή που θα αναλάβει τη διδασκαλία του. Στο σημείο αυτό η Πολιτεία οφείλει να δώσει τα απαραίτητα εφόδια και τα ανάλογα κίνητρα γι' αυτό. Πρωταρχικά όμως είναι ανάγκη να γίνει ακράδαντη πίστη ότι η Φιλοσοφία κρίνεται και σήμερα ως η απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία γνήσιας ανθρώπινης ελεύθερης προσωπικότητας, κι ότι έχει και σήμερα να δώσει λόγο ζωής. Αυτό θα γίνει όχι απλά με ευχολόγια. Χρειάζεται επιμελημένη προσπάθεια. Θα υποδείξω κάποια πρόταση.

Υπάρχουν βέβαια οι Σχολικοί Σύμβουλοι των Φιλολογικών Μαθημάτων, που σκοπός τους κυρίως είναι η βοήθεια στον διδάσκοντα και οι συμβουλές τους για μια κατά το δυνατόν άρτια παρουσίαση των μαθημάτων. Τι να προσφέρουν όμως οι

άνθρωποι αυτοί που δεν επαρκούν ούτε μια φορά το χρόνο να δώσουν το «παρών» στα Σχολεία της ευθύνης τους; Προτείνω λοιπόν να δημιουργηθεί μια Ομάδα Ειδικών για τη Φιλοσοφία στη β/θμια Εκπαίδευση που σε συνεργασία με τους κατά τόπους Σχ. Συμβούλους να βοηθούν τους διδάσκοντες στην προσπάθειά τους. Η ομάδα αυτή ν' αποτελείται από έμπειρους καθηγητές και ειδικούς επιστήμονες που θα διακρίνονται για το ενδιαφέρον τους για το φιλοσοφικό μάθημα. Έργο τους θα είναι η παρακολούθηση όλων των προβλημάτων που προκύπτουν στην καθημερινή διδακτική πράξη, η οργάνωση Ειδικών Σεμιναρίων κατά τακτά χρονικά διαστήματα σε διάφορες περιοχές της χώρας (κατά προτίμηση σε κέντρα περιφερειών) που θα λειτουργεί «επί μονίμου βάσεως». Ταυτόχρονα η ομάδα αυτή θα ενημερώνει με σχετική βιβλιογραφία ό,τι νεότερο υπάρχει στο διεθνή χώρο με τον οποίο θα τηρεί άμεση επαφή. Έτσι θα τίθενται στη διάθεση του διδάσκοντος εξειδικευμένα άρθρα, περιοδικά, βιβλία, ενημερωτικά δελτία και ό,τι άλλο πρόσφορο μέσο βοήθειας είναι δυνατόν να δοθεί. Και επειδή όλα αυτά μπορεί να εκληφθούν ως «ρομαντικά» θα πρότεινα η Ένωσή μας (ΕΚΔΕΦ) να ανελάμβανε εθελοντικά την πραγμάτωση αυτής της πρότασης. Έχω δε τη γνώμη ότι θα υπάρξει και δυνατότητα εξεύρεσης των αναγκαίων οικονομικών προϋποθέσεων για το έργο αυτό.

Γιατί θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι σήμερα σχεδόν δεν γίνεται τίποτε. Μόνο μια χρονιά, απ' ό,τι ξέρω, στον Πειραιά, στα 1984-1985 λειτούργησαν με την πρωτοβουλία μιας τέτοιας άτυπης ομάδας σε συνεργασία με τους Σχ. Συμβούλους σχετικά Σεμινάρια για τους διδάσκοντες το μάθημα της Φιλοσοφίας στα Λύκεια⁵. Όλα όμως αυτά, είναι ανάγκη να τονιστεί και πάλι, ότι προϋποθέτουν του κάθε δασκάλου που θα θελήσει ν' αναλάβει τη διδασκαλία του μαθήματος αυτού, την άγρυπνη επιθυμία να μετουσιώσει αυτό το «δευτερεύον» μάθημα σε πηγή έμπνευσης για τον ίδιο και για τους μαθητές του⁶.

Μόνο με μια τέτοια αντιμετώπιση θα αναβαθμιστεί το μάθημα και θα πάψει ν' αποτελεί για τους μαθητές ένα ακόμη «άχρηστο» μάθημα κατά την αντίληψή τους, που τους «τρώει» το χρόνο άσκοπα από τα μαθήματα της δέσμης!

* * *

Γ'. Κι όσο για τους μαθητές, τον τρίτο άξονα αυτής της εισήγησης, όλοι ξέρουμε ποια ήταν παλαιότερα η στάση τους στο μάθημα αυτό. Το θεωρούσαν ένα δύσκολο μάθημα, γιατί έτσι τους προσφερόταν, που ή το φοβόνταν ή το αηδίαζαν. Οπωσδήποτε δεν το αγαπούσαν.

Και σήμερα όμως λίγο-πολύ, η ίδια κατάσταση επικρατεί. Αντίθετα, όπου καταβάλλεται προσπάθεια —παρά τις αντιξοότητες που σημειώθηκαν προηγούμενα— να πάρει το μάθημα σωστή διάσταση και προπαντός εκεί που η θερμουργός πνοή του δασκάλου γι' αυτό πρωτοστατεί, κάτι φαίνεται πως αλλάζει και στις διαθέσεις των μαθητών για το μάθημα της Φιλοσοφίας. Έχω υπόψι μου σχετικές έρευνες που έχουν γίνει στο παρελθόν κι εξακολουθούν να γίνονται από ρέκτες δασκάλους του είδους⁷. Ο μαθητής θέλει να δει ένα φροντισμένο μάθημα που όταν του δοθεί, οπωσδήποτε θα το αγαπήσει.

Σε σχετική έρευνα που έγινε σε συνοικιακό Λύκειο της Αττικής, οι 40 στους 54 μαθητές απάντησαν θετικά —ανώνυμα βέβαια— στο ερώτημα για τη χρησιμότητα της Φιλοσοφίας στην ηλικία τους.

Έκριναν με ωριμότητα την ύλη που τους προσφέρεται και τον τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος. Παραθέτω χαρακτηριστικές κρίσεις τους: «Η φιλοσοφία ως αντικείμενο μελέτης στη β/θμια Εκπαίδευση παίζει ρόλο μεσολαβητή στη γνωριμία των μαθητών με τους αρχαίους σοφούς που τόσο επηρέασαν τη σύγχρονη σκέψη κι άλλο τόσο δίνουν σήμερα τα ερεθίσματα καλύτερευσης της ζωής μας. Με τη φιλοσοφία βοηθείται γενικότερα η νεολαία στο πιο κρίσιμο στάδιο της ζωής της».

Για το διδακτικό βιβλίο που υπάρχει σήμερα, άλλος μαθητής παρατηρεί: «Το βιβλίο της φιλοσοφίας έχει ύλη πανεπιστημιακού επιπέδου, πράγμα δύσκολο για μαθητές ανώριμους σ' αυτόν τον τρόπο σκέψης». Συγκεκριμένα οι 38 στους 54 κρίνουν το βιβλίο δύσκολο, δυσνόητο ως ακατάλληλο. Άλλος μαθητής ζητάει η προσωπική έρευνα να ενισχύεται και με εργασίες στο σπίτι.

Τέλος, οι 23 στους 54 μαθητές, χωρίς να τους ζητηθεί ειδικά η γνώμη τους γι' αυτό, εσημείωσαν πως το μάθημα πρέπει να διδάσκεται σ' όλες τις τάξεις του Λυκείου⁸.

* * *

Απ' όλα όσα προαναφέρθηκαν αποδεικνύεται πως παρά τις φιλότιμες προσπάθειες και τις προθέσεις (Πολιτείας - Εκπαιδευτικών - Συγγραφέων και Μαθητών), κάτι χωλαίνει σ' αυτό το μάθημα. Προσπαθήσαμε να υποδείξουμε από τη δική μας σκοπιά τις ελλείψεις. Ταυτόχρονα επισημάνσαμε την ωφελιμότητα που όλοι σχεδόν αναγνωρίζουν για την ύπαρξη του μαθήματος και τη θέση του στα αναλυτικά προγράμματα των Σχολείων και τονίσαμε την ανάγκη για μια έγκαιρη και σύγχρονη αναβάθμισή του.

Χωρίς να κινδυνεύουμε να χαρακτηριστούμε ρομαντικοί, πιστεύουμε πως η κρίση του σημερινού κόσμου είναι κυρίως κρίση αξιών και πολιτιστικών θεσμών. Σ' αυτή την κρίση η Φιλοσοφία έχει πρωταρχικό ρόλο να παίξει.

Όσοι ακόμα πιστεύουμε στην αναπλαστική δύναμή της, ας αγκαλιάσουμε το μάθημα αυτό με περισσότερη αγάπη και πίστη ότι πλάθουμε έτσι τους μαθητές μας ελεύθερους και αυτόνομους ανθρώπους.

Και από την άποψη αυτή το φιλοσοφικό μάθημα στους αυχμηρούς καιρούς και δίσεκτους χρόνους που περνάμε, έχει και λόγο ύπαρξης και λόγο ζωής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Η εργασία αυτή αποτελεί εισήγηση στην εκδήλωση που διοργάνωσε η ΕΚΔΕΦ στις 9-2-90 στο Αμφιθέατρο Παπαρηγόπουλου (Νομική Σχολή), με θέμα: «Φιλοσοφία και Εκπαίδευση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη σήμερα».

1. Γ. Δημητράκου: «Η ιστορική εξέλιξη του μαθήματος των φιλοσοφικών και η σημερινή του θέση στη β/θμια Εκπαίδευση» περ. «Νέα Παιδεία», τ. 27, Φθινόπωρο 1983, σ. 7-31.
2. Η πρώτη έκδοση του βιβλίου έγινε το 1927, η β' το 1930, η γ' το 1935, η δ' το 1939 από ιδιωτικούς εκδοτικούς οίκους. Από το 1942 προβαίνει σ' εκδόσεις του βιβλίου αυτού ο Ο.Ε.Δ.Β. (Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων) αντίστοιχα το 1942, 1947, 1949, 1951 και 1955).

3. Σπ. Γ. Μοσχονά: «Το νέο σχολικό βιβλίο Φιλοσοφίας και η αρχαία ελληνική φιλοσοφία» περ. «Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση», τ. 3, Σεπτέμβριος 1984, σ. 330-337.
4. Ο Συνάδελφος Σχολικός Σύμβουλος και Διευθυντής της ΣΕΛΜΕ Λάρισας κ. Γ. Καραγιάννης, φρονεί ότι πρέπει να αφιερώνονται τα 5 τελευταία δώρα της Φιλοσοφίας στην Γ' τάξη των Λυκείων για διαπραγμάτευση από τους ίδιους τους μαθητές φιλοσοφικών ζητημάτων από σχετικό πίνακα που θα καταρτίζει προηγουμένως το Υπουργείο Παιδείας. (Ελλην. Φιλοσοφική Επιθεώρηση: Γ. Καραγιάννη, «Η Διδασκαλία της φιλοσοφίας στη Μέση Εκπαίδευση» τ. 7, σσ. 62-67, Ιανουάριος 1986).
5. Το Νοέμβριο του 1984 διοργανώθηκαν δύο Σεμινάρια διδακτικής του μαθήματος της Φιλοσοφίας από τους φιλόλογους Σχολικούς Συμβούλους Πειραιά κ.κ. Δημ. Πλάκα, Παναγιώτη Γιαννακόπουλο, το ένα για τους συναδέλφους του Κέντρου Πειραιά και των παρακειμένων Δήμων, και το άλλο στη Νέα Σμύρνη για τους συναδέλφους των Ανατολικών Περιοχών του Διαμερίσματος Πειραιά. Και στα δύο Σεμινάρια δίδαξε ο υποφαινόμενος που υπηρετούσε τότε ως Γυμνασιάρχης στο 2ο Γυμνάσιο Περάματος-Πειραιά.
6. Χρήσιμο επίσης είναι, όπου είναι δυνατό, να συσχετίζεται το μάθημα της Φιλοσοφίας και με άλλα συναφή μαθήματα (Αρχαία Ελληνικά Φιλοσοφικά Κείμενα, Νεοελληνική Γραμματεία, Ιστορία, Κοινωνιολογία, Χριστιαν. Ηθική. κ.ά.).
7. Ο συνάδελφος λυκειάρχης Γιάννης Μενούνος σε σχετική έρευνά του για το μάθημα της Φιλοσοφίας παρουσιάζει αξιόλογες απόψεις και δίνει ενδιαφέροντα στατιστικά στοιχεία (Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση, τ. 9, σ. 290-291, Γιάννη Μενούνου: «Μαθητές και Φιλοσοφία»).
8. Η σχετική έρευνα έγινε στο Λύκειο Ζεφυρίου - Δυτικής Αττικής και συγκεκριμένα στην Γ' τάξη, όπου ο εισηγητής υπηρετεί ως Διευθυντής-Λυκειάρχης και επεκτάθηκε και σε παρακείμενα Λύκεια της περιοχής. Τα συμπεράσματά του σκοπεύει να τα παρουσιάσει σε ευρύτερη προσεχώς εργασία του.

ΣΠΥΡΟΣ Γ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ — ΛΥΚΕΙΑΡΧΗΣ
ΑΘΗΝΑ